

Daphne

Årgång 14
Nr 1-2 2003

Daphne

Utkommer med 2 nummer/år och ges ut av Botaniska Sällskapet i Stockholm i samarbete med Botaniska sektionen av Naturvetenskapliga Studentsällskapet i Uppsala.

Redaktion

Redaktör

Hans Rydberg 0158-10722, hanry@d.lst.se

Teknisk redaktör

Staffan Kihl 08-71 10296, s.kihl@telia.com

Redaktionsgrupp

Martin Cravener 08-315259

Claes Hammarsjö 0158-12071

Lennart Karlén 08-55174016

Thomas Strid 08-53024004

Botaniska Sällskapet

Botaniska institutionen

Stockholms Universitet

106 91 Stockholm

E-post: info@bsis.org

Hemsida: bsis.org

Postgiro: 196094-7

Medlemsavgift: 120 kr/år.

Botaniska sektionen

Institutionen för systematisk botanik

EBC

Uppsala Universitet

Norbyvägen 18D

752 36 Uppsala

E-post: botaniska.sektionen@hotmail.com

Hemsida: hem.passagen.se/botaniska_sektionen

Postgiro: 327956-9

Medlemsavgift: 75 kr/år.

Prenumerationer

Ingår i årsavgiften till resp. förening.

Avgift för separat prenumeration (100 kr/år)

sätts in på resp. förenings postgiro.

Adressändringar

Meddelas resp. förening via post eller e-post.

Kontakt

Frågor, material till tidskriften etc. kan skickas till någon i redaktionen eller via e-post till daphne@bsis.org

Årgång 14 nr 1-2 2003

ISSN 1101-5527

Rentryck AB, Tullinge

Bidrag till Daphne mottages tacksamt!

Manus skickas till redaktören via post eller e-post hanry@d.lst.se eller till daphne@bsis.org.

Instruktion till författare

Vi ser gärna att du skriver manuskript på dator i något ordbehandlingsprogram. Kontakta redaktionen om du inte kan leverera materialet i digital form. Det redaktionella arbetet underlättas betydligt om vi får filen med manuskriptet via e-post, på diskett eller CD-skiva. Vi kan läsa de flesta ordbehandlingsprogram direkt. Om du använder ett ordbehandlingsprogram som är ovanligt idag, tag kontakt med redaktionen. Gör eventuella tabeller eller uppställningar med hjälp av tabulatorer (ej mellanslag) mellan kolumner. Bifoga gärna utskrift.

Börja alltid manuskriptet med titeln på artikeln följt av namn på författaren/författarna. I slutet av artikeln ska eventuell citerad litteratur samlas under rubriken "Litteratur". Vi ser gärna att artiklarna illustreras. Har du problem med lämplig illustration, ta kontakt med redaktionen i god tid så kan vi säkert hjälpa till. Manuskript kan vara korta eller långa. Planerar du ett manuskript på mer än tio sidor - tag kontakt med redaktionen i god tid! Om du skickar manuskript till "Medlemstorget" är kraven på utformningen lägre ställda - se för övrigt presentationen i detta nummer av Daphne. Har du några frågor är du välkommen att höra av dig till redaktionen.

Omslagsbild: *Lobaria pulmonaria*, lunglav.

Foto: Ingmar Holmåsén

Redaktören har ordet

Det var året 1974. Där i kanten av hagen fanns ett vattenhål. Med hjälp av en trasig hink gick det att hissa upp vatten till morgonfikat. Strax intill låg det gamla torpet, fram till då en övergiven sommarstuga i ett stycke gammelsverige någonstans i Uppland. Genom det spruckna fönstret som immade av fukt kunde jag ana spillkråkans skog. Jag minns cykelturen dit. Regnet piskade från gråsvarta skyar och vattnet trängde in genom regnrockens revor och glipor. Våt och frusen tog jag skydd under ett jättelikt hasselparaply och värmdde mina händer kring en plåtmugg med kaffe. Kroppen huttrade. Jag gnuggade bort fukt och imma från glasögonen. Och en ny värld öppnades! Den syn som mötte mig skulle sätta djupa spår i mitt inre! Ur den starkt doftande myllan såg jag vårärtens späda stjälkar skjuta upp. Mjuka *Milium*-blad bugade och hälsade mig välkommen. Strax intill trängdes några vätterosor - jag tyckte att de viskade något. Här hölls ett viktigt möte, bildades ett förbund. Det var nämligen här mitt nya liv formades, livet som botanist. De frodiga skogarna som visade sig vimla av orkidéer, av sårläka, blåsippor och underviol, fångade mina dagar alltmedan ord och tankar småningom flätades ihop till en trebetygsuppsats i ämnet botanik med de uppländska ängsgranskogarna som tema.

Allt sedan dess har jag älskat och velat vårda och slå vakt om den uppländska och sörmländska naturen och ge mission åt de värden som de båda flora-projekten dokumenterat. Det är mot denna bakgrund jag nu tar över ansvaret för tidskriften med förhoppning att denna redan i dag väl ansedda skrift skall bli ännu bättre. Och till Dig läsare vill jag sända en vädjan: Nästa gång du går ut – ta med dig en unge – din egen eller någon annans! Den digitala tillvaron uppbyggd av skärmar och handkontroller står i ett slags motsatsförhållande till de värden vi kämpar för. Därför måste vi för de yngsta visa vilka skönhetsupplevelser den svenska naturen skänker och att det kan finnas ett äventyr bakom varje stjälk och strå.

Hans Rydberg

Medlemstorget

Medlemstorget är en nyhet i Daphne. Detta torg skall vara en mötesplats för medlemmarna i Botaniska Sällskapet i Stockholm och Botaniska Sektionen i Uppsala. Här kan du avhandla det mesta, men det skall vara korta inlägg! Att använda Daphne som "chattningsmedium" är däremot opraktiskt eftersom tidskriften bara skall komma ut 2 ggr per år. Viktigt är emellertid att inläggen berör ämnesområdet botanik eller åtminstone tangerar detta. Inlägg som ligger alltför långt från ämnet publiceras inte.

Manus till medlemstorget skickas till redaktören som brev, e-post eller genom ett enkelt telefonsamtal. Även om du önskar få det insänt underskrivet med signatur, vill vi ändå ha ditt namn, din adress (e-post-adress räcker) samt ditt telefonnummer för att kunna nå dig om vi exempelvis vill ha kompletterande upplysningar.

För att ge ett exempel på vad medlemstorget kan innehålla tänkte jag här lämna en rad exempel hämtade från fantasin:

KÖPES

Jag skulle vilja köpa Hallingbäcks & Holmåsens mossflora billigt, max 100:-
Telnr: 017-232323

SÄLJES

Stereolupp, x gångers förstoring, 1 500:-,
tel. 017-242424 janis.joplin@swipnet.se

Ståltermos, väl urdiskad, 50:- Tel: 017-252525

Krusenstierna, E. Nyckelvikens flora, 75:-,
telnr: 017-262626

KONTAKT

Jag vill ha kontakt med någon mossintresserad i Rimbo-trakten att göra exkursioner tillsammans med. Hör av dig till Ansgar på tel: 017-272727 eller epost birka@telia.com

ARBETE

Finns det någon av Daphnes läsare som mot en mindre ersättning skulle kunna gå igenom och artbestämma mina starrar (Carex) från Kvickjock? Hör av dig till Goramal, tel: 017-282828

FRÅGOR

Är det någon som kan tipsa mig hur man skiljer krusskräppa från gårdsskräppa när dom inte blommar. /LISA tel: 017-292929

Är det någon som vet om det skett några botaniska inventeringar på Häverö Prästäng? /Ruben Rubensson tel: 017-303030

Finns det några fåglar som käkar smultronklöverns smultron på höstarna i tron att de är bär? /Fragancia, tel: 017-313131

(Redaktören förmedlar frågan vidare om han inte själv kan besvara den, mailar till

frågeställaren samt lägger ut frågor och svar på Botaniska Sällskapetets hemsida via en länk)

EPISODER

Ät inte marmeladsmörgåsar i mörker! Då väntar en obehaglig överraskning. Jag hade brett marmelad på mina utflyktsmackor som jag skulle inta innan mörker och hemfärd. Jag saknade då plötsligt min kamera, och blev tvungen att avbryta måltiden för att försöka hitta den innan det blev mörkt. Jag gick tillbaka in i den skog där jag senast tog en bild och lyckades till min stora glädje hitta den. När jag kom tillbaka till matplatsen var det nästan mörkt. Jag åt smörgåsarna i all hast och skulle just svälja kaffeslurken när det plötsligt började krylla och stickas i munnen. Marmeladen hade dragit till sig massor av myror, svåra att se nu när det blivit mörkt. Det gjorde ont på tungan och i gommen hela hemfärden! /Lasse

TIPS

Hur håller du ostmackorna fräscha i bilen i sommarvärmen? Använd kylväska, ett lager kylklabbar och lägg ostmackorna med plast runt och omsvepta i tidningspapper och

därefter ett nytt lager isklabbar ovanpå. I detta kylskåp kan du sedan lägga in påsar med växter som skall beläggas eller tas hem för kontrollbestämning. /Lars-Lars Laars

Om du inventerar och är hundrädd... Förse dig med en sprayflaska fylld med ättiksprit och spraya mot en eventuell angripare. Det hjälper! /Limpan

Om du är osäker på hur du skall skilja amerikansk snålört från vanlig snålört - titta på håren hos bladskäften! Dessa är styva och nedåtriktade på amerikansk snålört, mjuka och rätt utstående hos den andra arten/ Berit Beritsson

SMÅFYND

Är det nån som sett vitblommig teveronika? Jag såg den på min tomt (Runmarö) i somras. Enligt professor Nöjd är detta mycket ovanligt! / Gilbert O. Sullivan

På Sälö i X-bo socken växer ett mindre bestånd av strandnarv, *Sagina maritima*. Den växer på lucker strandjord i en skreva mellan två moränblock./Arne von Schneider, Sälbo

Skridskobotanik

- bättre vara på hal is och ha det glatt, än gå i lera och sörja!

TORBJÖRN PETERSON

Det började redan förra året, under dess sista dallrande dagar. En köldknäpp hade skapat en fin kärnis på Kottlasjön på Lidingön, men ingen snö hade fallit. Med skridskorna på var det som att flyga över en skog eller simma över ett korallrev. Perspektivet gjorde mig upprymd - ett perspektiv förunnat andra djur än människan. Från sjösidan av stranden hade jag det perspektiv en sjöfågel eller möjligen en ytsniffande gädda kunde ha.

Växter i strandkanten

Växterna radade upp sig snyggt utefter strandlinjen. Trots den sena årstiden var frukterna fullt identifierbara. Kärrbräken stod där helt brun men fullt typisk, beskötan med frusna men karaktäristiska frukter, slokstarren med breda blad och enstaka kvarsittande långsprötade fruktgömmen, strandlysingen med sin omisskännliga fruktställning och slutligen fackelblomster.

Alens redan långt fullgångna knoppar formligen vibrerade i väntan på det riktigt förlösande vårljuset, nästan skamlöst svällande och sprittande. Älgörten med sina räfflade frön på bladlösa, kala stänglar gav ett säreget intryck.

Jag var fast, det var omöjligt att värja sig. Några torra strån av en starrart med fruktgömmena borttrillade väckte genast spekulation om vilken art det kunde vara. Sommaren efter uppsökte jag lokalen och

kunde konstatera riklig förekomst av trindstarr - en art jag visserligen hittat på platsen många år tidigare, men då under sommaren och med endast några få strån, iakttaga under livsfarligt balanserande på ett vingligt och sjunkande gungfly. Visst hade väl den arten ökat i frekvens?

En tur i skärgården

Vintern 2002-2003 skulle bjuda på fina isar. Till och med havet lade sig under februari snällt ända ut till Åland. Friluftsfrämjandets ledare var lyriska. De hade inte upplevt en sådan fantastisk skridskovinter sedan 1985! Den första saltsjöturen gick förbi Södergarn på Lidingön. Där kunde jag för skrinargruppen peka ut lopplummer som växte på en klippa mot sjön. Det gick till och med att glida ända fram och ta ett belägg - betydligt lättare än det skulle varit på sommaren då klipporna är hala av blågrönalger.

Nu hade jag fått blodad tand och satsade på längre skridskoturer i norra skärgården. Erfarna ledare från Friluftsfrämjandet garanterade att isen var stabil och således kunde jag bara njuta av skridskofärden. Inledningsvis vandrade väl tankarna inte så mycket till växtligheten. Stora fjärdar med nylagd kärnis, blänkande som dansgolv av marmor och hårda som - tja, kärnis. Solen blänkte i isen och gnistrade i skärens klippor med sina hättor av vindpackad snö.

Snart var det dags för fikapaus. Hundskär vid Blidö dök upp som på beställning. Men vad var det som stod där i strandkanten? En kal och brun vinterståndare med öppna och urtröskade tandkapslar! Ett närmare studium avslöjade förekomsten av en 10 cm bred, grön bladrosett, ny för året och redan stadd i full tillväxt! Det var den kommande högsommarens klibbglim som redan stod i startblocken fast det bara var den nionde mars! Ett par meter längre bort stod ytterligare en vinterståndare med vidhängande grön bladrosett.

Upplivad av den sällsynta upptäckten pulsade jag runt skäret. Med nöd och näppe undgick jag att trilla ned i snöfyllda skrevor och vindpackade överhäng, men på den öppna marken fanns gott om små ljusgröna bladskott, mycket små och späda. Efter granskning framgick att det var gul fetknopp, som visserligen är en vanlig art i skärgården, men rolig att finna i detta tidiga stadium. En båttur till ön skulle tagit timmar och för övrigt verkade den inte alltför lämpad för tillägg med kölbåt. Nu susade vi dit på inte alltför många minuter från det i soldiset hägrande fastlandet.

Storsjön på vårvintern

Stärkt av dessa erfarenheter beslöt jag att försöka inventera Storsjön på Fågelbrolandet, vilken låg i en av mina upplandsrutor. Sjön består av fyra rätt stora vikar och är omgiven av mestadels väglös skogsmark. Stranden blockeras på några håll av privata tomter. Att från land vandra runt sjöns alla stränder och samtidigt få en tillfredställande uppfattning av floran skulle knappas låta sig göras på en dag. Varför inte pröva att inventera på skridskor?

Så sent som den 23 mars infann sig ett lämpligt tillfälle. Dessförinnan, runt jul, hade Storsjön haft fin kärnis, blivit översnöad, töad, och åter lite frusen. Men visst var det sent. Väl framme vid Lillsjön - Storsjöns nordvästra vik, var isens ytskikt redan lite mjukt i solen, men hårt och glatt i skuggan. Första problemet uppenbarade sig i vikens smala avsnörning mot sjön. Här hade isen smält bort och bildat en råk tvärsöver. Jag lyckades glida över på en rudimentär issträng - obetydligt bredare än ena skridskons skär - intill ena stranden. Sedan gick det lättare. Särskilt njutbart var det att glida fram längs skuggiga, hårda isstränder och samtidigt scanna av vegetationen. Jag såg flera exemplar av svalting med blomställningarnas vinterståndare uppstickande ur isen likt avbarrade julgranar. Jag kunde kartera in flera bestånd av pors, vilka ofta växte så otillgängligt att de hade varit svåra att nå, eller ens hitta, från land. Totalt fann jag runt Storsjön 33 lokaler för pors utmed en sträcka av 360 meter. Det största beståndet var 70 meter långt, det minsta bestod av enstaka buskar.

I sydöstra delen av Storsjön gled jag förbi en brant sluttande strandklippa och fick i ögonvrån plötsligt syn på något som fick mig att tvärvända så att isen sprutade upp. Bland *Cladonia*-lavar på den nordvästvända klippan växte små gröna flätor, som vid närmare betraktande hade små "loppliknande" sköldar på stammen - lopplummer! Det var faktiskt mitt första fynd av arten på mina skärgårdsrutor. Beståndet växte så att man knappast kunnat se det från land utan att halka ned för klippan och trilla i sjön. Dessutom låg strandpartiet på en inhägnad tomt som således inte var tillgänglig enligt allemansrätten.

Från en presumtiv kajak - eller simmande - hade man å andra sidan knappast nått så högt upp att man fått syn på beståndet. Att gå på vattnet är som bekant ingen konst - i alla fall inte på vintern - och det var just vad som krävdes i detta fall. Övriga växter runt sjön lätta att identifiera var ryltåg, smalkaveldun, klibbal, fackelblomster och naturligtvis flera skogsträd, vintergröna ormbunkar och en del andra vintertid lätt igenkännliga arter.

Återfärden mot Lillsjön blev tyngre. Dagsmejan grillade isen obarmhärtigt och skridskorna sjönk ned flera centimeter på solbelysta partier - men i skuggan var isen fortfarande hård. Några hugg med ispiken då och då prövade hur isen bar. Om ett kraftigt hugg går genom isen är den osäker, annars är den acceptabel.

Fördelar med skridskobotanik

Om det inte redan framgått, vill jag gärna slå ett slag för skridskoåkning som en inventeringsmetod. Man färdas snabbt även runt stora sjöar och fjärdar och kan snabbt få en uppfattning om intressanta platser, som kan motivera ett återbesök. Man kan besöka små skär som är svåra att angöra med båt eller är lätta att förbise. Med hjälp av skridskor kan man förlänga inventeringssäsongen. Visserligen missar man alla de växter som inte visar sig under vårvintern, men lite roligt får man väl spara till sommaren!

Lopplummer, *Huperzia selago*
C.A.M Lindman
Bilder ur Nordens flora

Rapportera sörmländska växtfynd

HANS RYDBERG

Ett imponerande arbete där hundratals kunniga botanister och andra intresserade medverkat, resulterade slutligen i boken Sörmlands Flora. Boken redovisar mer än tjugo års botanisk aktivitet och sammanfattar även alla fynd gjorda bakåt i tiden, ja så långt iväg som tidigt 1700-tal. Man skulle lätt kunna tro att arbetet nu var klart. Men det återstår massor att upptäcka! Självklart missade vi många växter på våra vandringar. Dessutom är naturen i högsta grad dynamisk och många växter dyker upp med åtskilliga års mellanrum. Ständigt skapas nya miljöer och här får ofta andra arter chans att ta marken i besittning. En del kan vara nya för trakten, någon gång kan arter helt nya för Sörmland dyka upp! Och sedan har vi alla trädgårdsflyktingar och andra in- och utkomlingar, vilka på sina håll sprider sig snabbt och bildar stora bestånd. Sammantaget är dynamiken oerhört spännande och väl värd att studera.

Landskapsfloran får ses som ett tidsdokument som visar vår kunskap om landskapets flora fram till år 2001. Den är också tänkt att bli en inspirationskälla för en fortsatt aktivitet. Vi har redan fått in många häpnadsväckande fynd och vi tror att den strömmen kommer att fortsätta. Det är utan tvekan ett spännande landskap att botanisera i!

Några av oss som arbetat med Sörmlandsfloran har intresse av att alla nya fynd

från landskapet rapporteras. Vi är särskilt intresserade av uppgifter om arter som är så ovanliga att vi i floran angett deras fyndplatser eller fynd som fyller ut utbredningsluckor på de kartor som redovisas i florans artikel. Även återfynd av sällsynta arter på tidigare kända växtplatser är intressanta. Observera att vi, liksom i Sörmlandsfloraprojektet, ställer höga krav på kvalitén. I vissa fall vill vi se belägg, i andra fall kan vi behöva ställa några frågor om fynd som för oss verkar orimliga eller särskilt intressanta.

På internet finns numera en artportal för kärlväxter:

www.artportalen.se/plants/default.asp, dit man kan skicka sina fynd direkt. Det tar en liten stund att sätta sig in i de instruktioner som meddelas på skärmen, men när man väl lärt sig hur man matar in sina fynd går det mycket snabbt och smidigt. Du får då dessutom tillgång till alla andra fynd som görs, inte bara i Sörmland utan i hela Sverige. I skrivande stund är det nästan 250 000 uppgifter av närmare 2000 arter inrapporterade! På artportalen kan du gå in på kartor och se exakta fyndplatser och du kan få fram utbredningskartor och mycket annat. Artportalen är fortfarande befästad med några mindre buggar, men systemet är fullt användbart och kommer att förbättras ytterligare framöver.

Om du väljer att inte rapportera över nätet har du liksom tidigare fortfarande

möjlighet att kontakta mig eller Lennart Karlén. Hur vill vi då ha dina uppgifter och i vilken form? Om du har något enstaka eller några få fynd att rapportera räcker det med att du slår oss en signal, skriver ett brev, mailar el.dyl. och berättar för oss. Har du många fynd, alltifrån 5-10 stycken och uppåt, är vi tacksamma om du redovisar dessa i datamiljö, t.ex. i Excel eller Word (för Word - använd tabfunktionen för de olika fälten, så vi kan exportera till Excel), med artdata uppställda i tabellform. Under-teckna varje rapport med ditt namn, adress, telefonnummer och mail-adress (om du har) samt årtal. Om du kontaktar Lennart eller mig kan vi via mail skicka över ett tomt registerblad på vilket du digitalt kan skriva in dina uppgifter. De data vi behöver för fynden är:

Latinskt/svenskt artnamn:

Socken:

Lokal (fritext):

Numerisk kod (Rikets nät eller RUBIN-kod):

Fyndår:

Belägg (ange om det tagits och var det för-varas):

Fyndet gjort av:

Bestämt av:

Växtmiljö:

Inrapporterat av:

Dessa data kommer att arkiveras i pärm samt läggas in i Artportalen. De intressantaste fynden kommer dessutom att regelbundet publiceras i Daphne och vi kommer då vid behov att kontakta dig för ytterligare fakta om fyndet.

Om du har några frågor eller är osäker på hur du rapporterar är det bra om du slår en signal till någon av oss.

Lycka till i jakten på gömda skatter i det blomrika Sörmland!

Adresser

Hans Rydberg
Eks gård
646 91 Gnesta
Tel: 0158-107 22, 070-394 43 63
E-post: hanry@d.lst.se

Lennart Karlén
Rödsippstigen 1
153 00 Järna
Tel: 08-550 740 16
E-post: lennart.karlen@scania.com

Rättelser till Sörmlands Flora

HANS RYDBERG

Iett arbete av Sörmlandsfloras omfång är det naturligtvis svårt att undvika fel. Trots åtskilliga genomläsningar har vissa brister konstaterats och vi är naturligtvis mycket tacksamma för de påpekanden vi har fått. Genom detta har vi fått möjlighet att här samlat kunna redovisa alla hittills upptäckta fel och brister. Det är lämpligt att du på något sätt för in dessa rättelser i ditt/dina exemplar av boken, så att inte felaktigheter-na ärvs vidare till nästa generation läsare.

Rättelser:

Sid 9: I tabellen över de personer som ingått i arbetsgruppen skall tilläggas Lillan Ödklint, vars verksamma period var 1990-95.

Sid 18: Bland meddelare saknas Göran Odelvik, Tumba och Jan Edelsjö, Stockholm, vilka berikat floran med många intressanta fynd. Bland meddelarna bör också nämnas Aina Olsson.

Sid 25: Figur 5-6. Till figurtexten skall tillfogas: "Samtliga värden är genomsnitt och gäller perioden juni-augusti."

Sid 50: Bilden är inte tagen i Bergianska Trädgården, utan som det mycket riktigt står på fotografiet - i Uppsala Botaniska Trädgård.

Sid 66, vä spalt: Bilden är fotograferad av Gustav Lundberg.

Sid 68, vä spalt: rad 1-4 "Under senare delen ..." Texten är dubblerad och återkommer i början av nästa stycke.

Sid 139, bildtexten. Ordet "vänster" skall bytas ut mot "höger".

Sid 181, hö spalt, rad 4: Stryk meningen "Se även foto vid kapitlets inledning".

Sid 205, vä spalt. Lokal 38 Mellan Backa och Ödesdal ligger i **Ö.Vingåker** och lokal 39 Långviksnäset ligger i **St.Malm**.

Sid 205, hö spalt: Lokal nr 101 Kalkugnstorp, **Österåker** saknas i tabellen.

Sid 213, hö spalt: Bland meddelare med förkortade namn saknas Fn = I. Fröman.

Sid 215: I sockenförteckningen ska det stå 39 **Fors** och 40 **Kloster**.

Sid 226, vä spalt: Lokalerna för *Woodsia alpina* i **Kloster** "Linvävertorp" och "300m O-ONO Sticktorp" är identiska.

Sid 250, hö spalt: *Rumex thyrsiflorus* Beståndet vid Björnlunda kyrka är felbestämt och hör till arten *Rumex rugosus*, trädgårdssyra.

Sid 254, vä spalt: Lokaluppgift för *Chenopodium hybridum* i **Kärnbo** socken "Mosjötippen" ersätts med "Mörtsjötippen".

Sid 288, vä spalt, rad 18: Stryk "... och utefter kusten"!

Sid 299, vä spalt: Under *Corydalis solida* - **STOR NUNNEÖRT**. Texten "mycket sällsynt" byts ut mot "sällsynt".

Sid 299, hö spalt. Lokalen för *Corydalis ochotensis* ligger i **Brännkyrka** socken.

Sid 324, hö spalt. Prima loca för *Berteroa incana*, dvs Söderbrunn, ligger på N. Djurgården och därmed i Uppland. Upp-

giften bör därför ersättas med "Först rapporterad från Nyköping (Samzelius 1884)". Uppgiften Söderbrunn stryks även under arten *Polygala amarella* (sid 403)

Sid 342, vä spalt: Lokaluppgift **Brännkyrka** Årstafältet för *Cotoneaster bulbatus* stryks. Arten är felbestämd.

Sid 342, vä spalt: Lokalen i **Nacka** för *Cotoneaster multiflorus* ligger i **Brännkyrka** socken.

Sid 342, vä spalt: *Cotoneaster dielsianus* är felbestämd på två lokaler, vilka skall strykas. Det avser **Brännkyrka** Kilsåtra i berg samt **Nacka** Helveteshålan 1989.

Sid 369, hö spalt: Till artförteckningen bör tilläggas *Rosa obtusifolia* var. *sclerophylla*. Detta taxon är insamlat från: **Stockholm**: Nybohof (1908), Midsommarkransen utanför Hornstull (1919), Långholmen (1913-19) **Mörkö**: Sydsidan av Pålundet på höjden (1919) och i **Strängnäs** (1904-05).

Sid 376, vä spalt: Lokalen **Tyresö** Trollbäcken för *Vicia villosa* ssp. *villosa* är felaktig och bör utgå.

Sid 380, hö spalt: *Astragalus glycyphyllos* - i **Brännkyrka** viadukt över Örbyleden är samma lokal som Gubbängens idrottsplats.

Sid 395, hö spalt, rad 15: Byt ut "... i detta sekel." mot "...under 1900-talet."

Sid 398, hö spalt: Arten *Linum bienne* är felbestämd och utgår som funnen i Sörmland. Lokalen i **Brännkyrka** avser *Linum usitatissimum*.

Sid 406, vä spalt: *Parthenocissus quinquefolia* har uppgivits från **Katrineholm** Vikatippen. Fyndet avser arten *Parthenocissus inserta*.

Sid 408, hö spalt: Arten *Althea officinalis* är felbestämd - skall ersättas av *Alcea rosea* (stockros). Lokaluppgiften är oförändrad.

Sid 421, hö spalt: Lokaluppgiften

Dalarö Gränö för *Bryonia dioica* avser *B. alba*.

Sid 424, vä spalt: För arten *Lythrum portula* stryks den äldre lokaluppgiften **Nacka** Ålkistan. Lokalen ligger i Uppland.

Sid 428, vä spalt: Lokalen i **Österhaninge** Rosenhill för *Epilobium roseum* är inte, som anges i floran, samma lokal som Gullringskärrret. Den förra lokalen ligger dessutom i **Västerhaninge**.

Sid 469, hö spalt: Kartan avser småsnärjmåra.

Sid 489, hö spalt: Vid arten *Thymus pulegioides* i **Västerhaninge**. Lokalen Södertäljev. är fel och skall ersättas med Lugnetv.

Sid 504, vä spalt: *Nicotiana tabacum* på lokal **Kloster** Eskilstunatippen är felbestämd och avser *Nicotiana alata*.

Sid 506, vä spalt: Lokalen för *Verbascum phlomoides* i **Brännkyrka** Skarpnäck är identisk med lokalen "NO om Sandåkraskolan".

Sid 524, vä spalt, rad 26-27. Stycket som börjar med "Beståndet har ..." och slutar med "... plantor setts" skall i stället lyda: "Beståndet är ganska konstant år från år, men antalet blommande skott varierar från år till år".

Sid 527: vä spalt: rad 11-12. Lokaluppgiften "Bullerö V. Stenkobben" ersätts med "Bullerö på sydöstra udden".

Sid 536, vä spalt: Lokaluppgift för vävar-karda, **Tyresö** "Färdala på Korallstigen" - skall ersättas av "Färdala på Korallvägen".

Sid 576, vä spalt: Det svenska namnet för *Taraxacum acroglossum* är "fågelfotsmaskros".

Sid 578, hö spalt: Det svenska namnet för *Taraxacum haematicum* är "rödmaskros".

Sid 578, hö spalt: Det svenska namnet för *Taraxacum haematopus* skall vara "blodmaskros".

Sid 579, hö spalt: Det svenska namnet för *Taraxacum lingulatum* är "måsmaskros"

Sid 582, hö spalt: Det svenska namnet för *Taraxacum tanyphyllum* är "neptun-maskros"

Sid 595, hö spalt: *Picris hieracioides* är möjligen felaktigt rapporterad och bör istället avse *P. echinoides*. Lokalen Hallandsg. är uppgiven för båda arterna.

Sid 654, vä spalt: Den övre kartan avser *Poa compressa*, berggröe.

Sid 654: vä spalt: Den nedre kartan avser *Puccinellia distans*, grått saltgräs.

Sid 690, vä spalt: Lokaluppgift på Nämndö Bullerö för *Carex mackenziei* - ej funnen av TPE (upphittare okänd)

Sid 718: Bildtexten är fel. Bilden avser honungsblomster.

Sid 769: I registret saknas "Skuggnäva". Arten skall hänvisas till sid. 395.

Ledningsgruppen för Sörmlands Flora samlad för en avslutningsträff på Södertuna, Gnesta i september 2002.

Främre raden från vänster: Hans Rydberg, Claes Hammarsjö och Ingemar Folke.

Bakre raden från vänster: Staffan Kihl, Bo Karlsson, Ingemar Herber, Hans-Erik Wanntorp och Lennart Karlén.

Ängsvårlöken i Järna

LENNART KARLÉN

I Sörmlandsfloran (Rydberg & Wanntorp 2001) står följande skrivet om ängsvårlöken (*Gagea pratensis*):

"I Sörmland sällsynt - (36 lokaler), men säkert förbisedd eftersom den ofta inte blommar. Ängsvårlöken växer vanligen i parkgrasmattor i städer eller kring herrgårdar, ibland i betesmark. Arten sätter inte frö hos oss utan sprids enbart med smålökar. Ängsvårlöken upptäcktes vid mitten av 1800-talet i Stockholm, Strängnäs och Nyköping, antagligen spridd med trädgårdsprodukter. Arten bildar mängder med smålökar och håller sig envist kvar på lämpliga lokaler. Att den inte återfunnits på somliga av de äldre fyndplatserna beror säkert främst på att den inte söktes vid rätt tidpunkt".

Att detta är en mycket bra beskrivning fick jag erfara när jag ägnade en vårvecka åt att systematiskt leta efter ängsvårlöken i Järna.

Äldre fynd

I första upplagan av Stockholmstraktens växter (Andersson m.fl. 1914) nämns inga fynd från Järnasocknarna men i den andra upplagan (Almquist & Asplund 1937) kan man läsa "Överjärna Övereneby 3 lok (Jhs, Ad, Lm)". Uppgifterna kommer från trädgårdsmästaren Magnus Johnson i Pershagen, assistenten (senare professorn) vid Naturhistoriska Riksmuséet Erik Asplund och f.d. tullförvaltaren A.A. Lindström.

För att få mer exakta lokaluppgifter får vi gå till de belägg som finns i våra offentliga herbarier. De är samlade dels vid "Järna-ån" av Erik Asplund 1929 (S, Ld, SBT) och dels vid Åstugan av A. A. Lindström 1932 (S).

Ekologi

Jag har hittat ängsvårlöken i tre mycket olika biotoper; på öppen jord som ogräs i rabatter, i välansade grasmattor i trädgårdar samt i naturbetesmarker.

Min första bekantskap med ängsvårlöken var som ogräs i en rabatt. Det var i Östergötland i mitt föräldrahem på 1970-talet. Min mamma hade hittat en vårlök bland tippat trädgårdsavfall i en åravin och tagit hem den till trädgården, där den planterades i en häck med vresros. Den spred sig ut i en intilliggande grusplan med singel, där den villigt förökade sig. Eftersom man regelbundet bekämpade ogräset med hacka hjälpte man på så sätt till att sprida de små lökarna. I den här miljön blommade ängsvårlöken flitigt, men eftersom den inte växte tillsammans med våra andra vårlöksarter tänkte jag inte så mycket på just blomningstiden.

Som rabattogräs har jag sedan funnit ängsvårlöken ymnigt på två platser i Södertälje, dels vid Scantias huvudkontor och dels i stadsparken. Dit har den sannolikt kommit med trädgårdsjord i samband med omgrävningar och plantering.

Från Östergötland tog jag med mig några exemplar till min trädgård i Järna och planterade dem i gräsmattan vid vinbärsbuskarna och kunde nu se hur ängsvårlöken uppträdde i den andra av sina biotoper. Här håller den sig fortfarande kvar och förökar sig, men spridningen går mycket långsamt, kanske bara någon cm per år. Den blommar inte heller särskilt ofta utan syns bara som en aning mörkare och mer blågrå fläck i gräsmattans bladverk. I den här miljön är ängsvårlöken mycket svår att hitta om man inte har erfarenheter av arten tidigare.

Eftersom det även finns enstaka exemplar av den vanliga vårlöken och dvärgvårlöken i trädgården lade jag märke till att ängsvårlöken blommar betydligt senare, kanske 1-3 veckor efter de andra. När ängsvårlöken börjar sin blomning i mina trakter har åtminstone den vanliga vårlöken satt frö och är på väg att vissna ned. I gräsmattor är det här en stor nackdel för arten eftersom det är just nu som gräsklipparen kommer fram för första gången i våra parker och villaträdgårdar.

Hur ängsvårlöken uppträder i den tredje biotopen, naturbetesmarkerna, upptäckte jag först våren 2002. Jag skulle leda en utflykt med hembygdsföreningen i Järna. Eftersom våren var extra långt kommen och vårbruket avslutat redan omkring den 20 april, blev jag tvungen att rekognosera för att se om det fanns kvar något av vårfloran? Jag vistades kring Ytterjärna kyrka och hamnade i en liten betesmark i sluttningen mellan kyrkan och Säby ladugård. Där fanns en tydlig fuktighetsgradient mellan frisk gräsmark och torr hållmark (med bland annat den vilda gräslöken) och i den sluttningen fanns alla tre vårlöksarterna. Längst ner i den friska gräsmarken var den vanliga vår-

löken i frö och nedvissnad, längst upp på hållmarken var dvärgvårlöken nästan överblommad i de små fuktsvackorna och däremellan hade ängsvårlöken just slagit ut sina första blommor! Och den växte ganska torrt, ända upp i kanten av hållmarken.

Sporrad av den här upptäckten kände jag mig tvungen att kartlägga ängsvårlökens utbredning i trakten kring Järna. Tack vare några stora gårdar med ekologiskt jordbruk och mjölkkor finns det fortfarande några små men välhävdade naturbetesmarkar kvar på Järnaslätten. Det var dem jag besökte och ängsvårlöken visade sig finnas i de flesta av dem. Den växte överallt ganska torrt i en torrbacksflora nära hållmarker och alltid på mark som inte bar spår av plöjning.

Fyndplatser i Ytterjärna

1. Nibble, 350 m S om ladugården (10I0a 0241). En större åkerholme, tidvis betad, sparsam förekomst.

2. Nibble, 200 m S om ladugården (10I0a 0342). En mindre åkerholme, tidvis betad, rikligt.

3. Nibble, omedelbart O om ladugården mot landsvägen (10I0a 0643). Små betade områden kring berg i dagen. Riklig förekomst.

4. Yttereneby, 100 m V om ladugården (09I9a 4533). En 15 m hög kulle med fornlämningar, gles medelålders lövskog av främst asp, och på toppen berg i dagen. Hela kullen ingår i en större betesmark. Arten växer här i torr gräsmark tämligen rikligt på kullens syd- och sydvästsidor.

5. Säby, Sinaibacken (10I0a 1434). Kreatursgödsrad, välbetad naturbetesmark med berg i dagen. Arten funnen redan 1992, växte nu ymnigt tillsammans med vårlök och dvärgvårlök.

6. Säby, 150 m SO om huvudbyggnaden (10I0a 1540). Östra delen av en större kulturbetesmark ned mot havet med örtrika och oplöjda partier runt berghällar. Här växer arten rikligt tillsammans med vårlök och dvärgvårlök.

7. Säby, mellan ladugården och Ytterjärna kyrka (10I0a1738). Brant sluttande, liten naturbetesmark med lövträd. Rikligt med vårlökar, bland annat ängsvårlök.

Fyndplatser i Överjärna

8. Ullängen, 350 m SV om bostadshuset = 150 m N om Åstugan (10I0a 3121). Vålhävdad naturbetesmark med torrare partier runt berghällar. Gles, spridd förekomst. Det är den här lokalen som ett av de gamla beläggen kommer ifrån. På den tiden var betesmarken större och gick ända fram till Åstugan, men idag går den nya landsvägen där.

9. Tuna 100 m O om huvudbyggnaden (10I0a 3419). En liten, ogödslad naturbetesmark vid en bergfot. Här hittades arten 1992. Den fanns ännu kvar men blommade ej.

10. Tuna, 250 m V om huvudbyggnaden, Tuna backar (10I0a 3515). Ogödslad, välbetad naturbetesmark med fornlämningar och berg i dagen. Individrikt men ej blommande bestånd i sydvästra delen. Här såg jag den första gången 1992.

11. Tuna, 150 m NO om huvudbyggnaden (10I0a 3519). Tidvis betade, trädlösa små åkerholmar vid "Tuna gamla tomt". Arten finns fåtaligt på de flesta av dem.

12. Ene, Tavesta gamla tomt (10I0a 2914). Torr ogödslad, betad naturbetesmark, som delvis är igenväxande med slån och nypon. Fåtaliga fläckar med ängsvårlök finns nära husgrunderna. Vårlök och dvärgvårlök finns rikligt.

13. Skäve gård, trädgården (10I0a 2021). Enstaka ex i gräsmattor tillsammans med vårlök och dvärgvårlök.

14. Skäve, 200-600 m SO om huvudbyggnaden (10I0a 1823). Långsträckt, ogödslad, ännu hävdad naturbetesmark kring bergiga åkerholmar med barrskog. Spridda bestånd i den nordvästra delen närmast Skäve.

15. Skäve, 350 m S om huvudbyggnaden (10I0a 1620). Ohävdad, igenväxande åkerholme med asp och surkörsbär. Enstaka ex finns ännu kvar.

Besökta lokaler i Ytterjärna utan ängsvårlök

16. Nibble, 800 m S till SSO om ladugården (10I9a 4733). En stor, flikig, ogödslad och vålhävdad naturbetesmark insprängd i barrskog.

17. Yttereneby, 300 m SV om ladugården (09I9a 4332). Torr, ogödslad och vålhävdad naturbetesmark.

18. Pilkrog, 250 m O om landsvägsbron (10I0a 2536). Vålgödslad, torr betad dunge med lärk, tall och ädla lövträd. Ymnigt med dvärgvårlök.

Besökta lokaler i Överjärna utan ängsvårlök

19. Övereneby, omedelbart SV om ladugården (10I0a 2718). Svagt hävdad naturbetesmark i sluttning ned mot åkermarken. Inga fynd av arten men väl av vårlök och dvärgvårlök. Kanske finns ängsvårlöken kvar i trädgården?

20. Skäve, 300 m V om huvudbyggnaden (10I0a 1918). Vålgödslad, tidvis betad åkerholme med gles barrskog. Inga fynd av vårlökar.

21. Skäve, 400 m N om ladugården, Välle backe (10I0a 2419). Tidvis betad, större bergig åkerholme med barrskog. Inga fynd av vårlökar.

22. Linga, omedelbart V om ladugården och huvudbyggnaden (10I0a 1214). Stora naturbetesmarker med fornlämningar på sandjord, tidigare fårbetade men numera ohävdade. Vårlök och dvärgvårlök finns, framför allt i kanten mot och inne i trädgården, vilken borde undersökas närmare.

23. Linga, 650 m SV om ladugården, omedelbart SV om Borgholm (10I0a 0710). Stor naturbetesmark i skogskanten kring en bäck och anlagd damm, numera ohävdad. Inga fynd av vårlökar.

24. Linga, 350 m NO om ladugården (10I0a 1328). Stor ohävdad stenig åkerholme med gles aspskog. Inga fynd av vårlökar.

En komplett kartläggning skulle naturligtvis omfatta även de stora gårdarna Brandalsund, Farsta och Bankesta. De har inte haft mjölkkor sedan 1960-talet och där finns följaktligen inga välhävdade naturbetesmarker kvar, men ängsvårlöken skulle mycket väl kunna finnas i någon av de stora gammaldags trädgårdarna kring huvudbyggnaderna.

Citerad litteratur:

- Almquist, E. & Asplund, E. 1937: Stockholmstraktens växter, 2. uppl. Botaniska Sällskapet i Stockholm.
- Andersson, G. m.fl. 1914: Stockholmstraktens växter, 1 uppl. Botaniska Sällskapet i Stockholm.
- Rydberg, H. & Wanntorp, H.-E. 2001: Sörmlands Flora. Botaniska Sällskapet i Stockholm.

Sankt Pers nycklar - *Orchis mascula* - första fyndet på Lidingön

TORBJÖRN PETERSON

När min blick föll på en rubrik i Lidingö Tidning, som berättade att Sankt Pers nycklar för första gången påträffats på Lidingön, kände jag både upphetsning och tvivel. Den lite vitsiga rubriken i tidningen anspelade på att nycklar upphittats på Elfviklandet medan bildtexten preciserade vem som "tappat" nycklarna - det var Sankte Per själv. Tanken på att Sankt Pers nycklar skulle finnas på Lidingön var verkligen upphetsande. Det faktum att jag själv under drygt 15 års inventeringar inte funnit denna art på ön förklarar både min förvåning och mina tvivel.

Efter en närmare genomläsning av tidningsartikeln började dock mina tvivel att minska. Det var nämligen inte vilka som helst, utan Birgitta och Lars Irestedt som rapporterade fyndet. De är både ornitologer och allmänt naturkunniga samt intresserade av flora och fauna. Dessutom har de erfarenhet av arten från många vistelser på Öland.

Thomas Carlberg, som skrivit artikeln i Lidingö tidning (Carlberg 2001), är inte heller någon duvunge - utbildad biolog och inledningsvis deltagare i inventeringen av Lidingös flora. Numera är han känd som redaktör för tidskriften Fauna och Flora. Thomas utförde själv en artkontroll på plats.

Ytterligare en mycket naturkunnig person - Carl Fredrik Lundevall - har dessutom gått i god för fyndet - dock utan att ha sett det! Väl på plats kunde jag bara bekräfta den

korrekta artbestämningen, beskåda växtplatsen samt ta några bilder. Lokalen ligger på tomtmark och är därför inte allemansrättsligt tillgänglig

Sällsynt art

Det nu uppgivna fyndet är säkerligen det första på ön. Inte ens Joseph Wilhelm Håkanson, som dokumenterat Lidingös flora mer utförligt än någon annan och noterat det mesta man kan tänka sig härifrån, har rapporterat något fynd av arten. Den är över huvud taget sällsynt i hela Stockholmstrakten.

I den nyligen utkomna Sörmlands Flora (Rydberg & Wanntorp 2001) slås fast att arten är mycket sällsynt i Sörmland. Den är endast rapporterad från 21 lokaler, varav de flesta på kalköarna Nämdö och Ornö.

I Uppland finns den på motsvarande sätt på kalkrika lokaler som Runmarö, Munkö och i flera utskärgårdar med kalkrik morän - enligt Upplandsfloras halvtidsrapport (Jonsell 1997) rapporterad från endast 18 lokaler.

Lidingön är inte känd för att vara någon kalkrik växtlokal, även om här finns lite grönsten. Någon grönsten finns dock inte på fyndplatsen för orkidén. Vissa iakttagelser tyder på att moränen på Lidingön lokalt kan vara tillräckligt kalkrik för att leva upp till kravet från en del kalkgynnade växter.

Växtlokalen

Sättet på vilket Sankt Pers nycklar dök upp på Lidingö är också av intresse. Året innan upptäckten (2000) dominerades växtplatsen av ett stort syrenbuskage. Hösten samma år beskars snåret kraftigt, varvid marken öppnades upp och fick luft och ljus. Kommande vår 2001 upptäckte Birgitta Irestedt nära buskaget några blommor hon inte sett tidigare. Lars Irestedt kände igen dem från Öland som just Sankt Pers nycklar. På Öland är arten allmän och förekommer i flera olika öppna - halvöppna miljöer, oftast i former med ofläckade blad och inte sällan med vita blommor. Det första kända fyndet någonsin på Lidingön av denna art var ett faktum!

Markarbeten av liknande slag har gett samma resultat i Storbritannien. Det är känt att massblomning hos arten kan ske efter röjning i trädskiktet i en tidigare skuggig skogsmark. Orkidén kan leva vegetativt många år utan att blomma. Blomningen är dock nödvändig för den långsiktiga överlevnaden. Sankt Pers nycklar är beroende av bin som pollinatörer. Frösättningen är god, men plantans utveckling är långsam. Normalt bildas första rotnölen först andra året och inte förrän fjärde levnadsåret visar sig det första bladet ovan jord. Slutligen bildas en liten bladrosett och året efter skjuter en blomstängel upp, varefter hela plantan dör.

År 2001 hittades allt som allt 12 exemplar i Iresteds trädgård - varav 6 blommande. Av de blommande exemplaren hade 4 fläckiga blad medan 2 saknade fläckar på bladen, vilka var glänsande gröna. De hade setts blommande sedan 22:a maj. Nästa år, i månadskiftet maj-juni, dök arten upp igen då 6-7 exemplar visade sig. Några exemplar växte vid samma syrenhäck, men några växte även närmare huset och även detta år fanns flera bladrosetter. Även år 2003 blommade Sankt Pers nycklar på Elfvikslandet på Lidingön - och nu rikligare än någonsin tidigare! Åtta blomstänglar smyckade trädgården hos Irestedt, fortfarande uppenbarligen gynnade av syrenhäckens frånvaro, även nu närmare huset än första året.

Ska de dyka upp även år 2004? Den som lever får se!

Citerad litteratur:

- Carlberg, T. 2001: Upphittade: sällsynta nycklar på Elfvikslandet. Lidingö Tidning 13 juni 2001.
- Jonsell, L. m. fl. 1997. Projekt Upplands flora, halvtidsrapport. Daphne 8, supplement 1.
- Rydberg, H. & Wanntorp, H.-E. 2001. Sörmlands Flora. Botaniska Sällskapet i Stockholm. Västervik.

Bladen är ofta rödfläckiga men kan även vara enfärgat gröna.

Foto: Torbjörn Peterson

Späd ögontröst återfunnen i Sörmland

HANS RYDBERG

På en udde i sjön Misteln centralt i Sörmland ligger naturreservatet Herröknanäs. Området är sedan länge känt för sina grova lövträd, bland annat finns ett stort antal grova ekar. Även floran är intressant och artrik. Området som betas av kreatur består omväxlande av öppna partier, glest trädklädda hagar och slutna skogsdungar.

I lundområdena växer bland annat gulsippa, vårärt och lungört, i de öppna delarna svinrot, ormrot, ängsskära, kattfot, knägräs, brudbröd, solvända och backsmultron. I södra delen ligger en slåtteräng där maskinslätter bedrivs sedan ett antal år.

Den öppna ängsvegetationen på Herröknanäs visar på flera håll kvalitéer som antyder att ängsbruk ägt rum här under förhållandevis lång tid. Sannolikt slogs huvuddelen av den öppna marken under 1800-talet, vilket visas av en karta från 1822, men enligt häradskartan från förra sekelskiftet bedrevs slätter då endast på sidlänta kärr- och sidvallar medan övrig ängsmark sannolikt övergått till att betas.

Ögontrösten funnen

Sommaren 2001 besökte jag Herröknanäs och såg då, utmed en stig som ledde genom en gles björkhage, ögontröstar som blommade. Jag samlade in några stjälkar och bestämde dem preliminärt till späd ögontröst, *Euphrasia stricta* var. *tenuis*. Jag grundade mig i huvudsak på blomningstiden och

på att stjälkarna var så tunna. Thomas Karlsson på Riksmuséet tittade på kollekten och menade att denna sannolikt var en vanlig var. *stricta* och att den tidiga blomningen nog fick skyllas på den ovanligt varma försommaren.

Påföljande vinter kom ett e-postbrev från Thomas som tittat närmare på kollekten och med hänsyn till morfologiska karaktärer fått anledning att omvärdera bestämningen - att exemplaren nog ändå var späd ögontröst.

Den 7 juli 2003 gjorde jag återbesök på Herröknanäs och nu blommade ögontrösten rikligt. Och det var heller inte längre någon tvekan om bestämningen - de flesta individen blommade, några var till och med i frukt och de fina och späda stjälkarna saknade i huvudsak grenar nedanför de 4-5 nedersta noderna. De flesta exemplaren var dessutom ogrenade.

Den späda ögontrösten uppträdde sommaren 2003 i rikedom. Den fanns i tre individgrupper orienterade i syd-nordlig riktning utmed ett smalt moränstråk nära sjön Misteln. Den sydligaste gruppen bestod av ca 1 200 individer, den mellersta omkring 400 och det nordligaste beståndet räknade ett 50-tal stjälkar, totalt alltså ca 1 650 exemplar.

Växten finns på en rätt starkt näringsurlad gräsmark på en tämligen mager, hedartad, något sandblandad torr ängsmull. Inom de 5 kvadratmeter där ögontrösten växte tätast noterades följande växter:

Ljung	Ängsviol	Knippfryle
Rödklöver	Hönsarv	Knägräs
Blodrot	Smörblomma	Lingon
Gökärt	Ärenpris	Vitsippa
Pillerstarr	Skogsviol	Liljekonvalj
Ängsvädd	Vitklöver	Blåbär
Asp (ungskott)	Liten blåklocka	Rölleka
Hagfibblor	Käringtand	Brunört
Rödven	Gråfibbla	Harstarr
Ängskovall	Rödsvingel	Kattfot
Stor blåklocka	Fårsvingel	Ormrot

Hur klarade den sig i betesmarken?

Hur kommer det då sig att denna extrema slätterindikator kan ha överlevt på Herröknas trots att vegetationen i det område där den växer idag inte slagits på kanske 150 år? Den kan knappast ha vuxit på de slåttrade sidvallarna under tidigt 1900-tal eftersom den idag växer i en av hagens torraste avsnitt. Och den finns heller inte i det 12 ha stora område av i huvudsak sidlänt äng där slåttern idag har återupptagits. Växten måste alltså stått i betesmark sedan kanske mitten av 1800-talet. Vad kan ha hänt?

Man kan tänka sig att Herröknas med sina över 30 ha och sin rika växling av biotoper varit en attraktiv betesmark som utnyttjats oavbrutet sedan slåttern upphörde. Lägga därtill att stängsling bara behövt ske i södra delen (mot fastmarken) och att djuren ständigt haft god tillgång till vatten. Allt talar för att ängs- och betesfloran i området har obruten kontinuitet och inte någon gång under 1900-talet drabbats av igenväxning.

Slätterväxter är ofta anpassade så att de måste sätta frö innan slåttern. Det är därför vi hittar tidigblommande former hos flera ängsväxter, främst bland halvparasitiska

slakten inom fam. Scrophulariaceae (lejon-gapsväxter), bl.a. hos ögontröstar, rödtoppor, skallror och gentianor. Späd ögontröst är ett exempel på en sådan anpassning. Den måste till skillnad från vanlig ögontröst vara snabb i sin blomning och frösättning just för att överleva slåttern. I den uppväxande slätterängen lägger plantorna krut på att utveckla blad och grenar högt upp på stjälken för att bättre utnyttja ljuset. Det är därför slätterformerna inte utvecklar basala grenar. Det vore ju dumt att slösa energi på detta i den ljussvaga miljö som råder närmast marken.

Men vad händer då normalt när späd ögontröst och andra tidigblommande slätterformer efter ängsbrukets upphörande tvingas fortleva i en betesmark? Jo, plantorna riskerar

Belägg av späd ögontröst från Herröknas. Lägga märke till de ogrenade, ganska tunna stjälkarna med blommorna orienterade mot toppen. Liknar i övrigt vanlig ögontröst, var. *stricta*, med bland annat violett ton i blommfärgen.

att ätas upp av betesdjuren redan på försåsongen - under blomningstiden. Eftersom späd ögontröst inte har några blommande grenar (betesanpassning!) längst ned på stjälken kan den heller inte bilda nya frön efter en avbetning. När betet får hålla på år efter år utarmas beståndet småningom. Även om det finns vilande frön i jorden spirar ju dessa förr eller senare och då kommer samma sak att ske med de nya stjälkarna. Särskilt ödesdiger blir denna utveckling under perioder av mycket hårt betetryck.

Hur har då den späda ögontrösten klarat sig på Herröknäs? Utan facit i hand kan det naturligtvis vara svårt att veta säkert. Växten kan knappast ha nyintroducerats, den måste ha funnits där sedan slättertiden. Vi måste istället titta på områdets förutsättningar för

betesdjuren och det är förmodligen där vi hittar svaret. När djuren släpps ut på våren - det kan av tradition ha skett ganska sent på Herröknäs - söker sig djuren främst till näringsrika mader och platser med nyfrodigt gräs. Sådana marker finns det gott om på Näset.

Djuren går troligen under större delen av sommaren och betar på de näringsrika markerna och använder mellanliggande magrare, mer höglänta partier blott för att förflytta sig mellan födoområdena. Betet blir därför mycket extensivt i delar där vegetationen är gles och marken mager. Späd ögontröst växer just i ett sådant parti. Exempel på växter omkring ögontrösten är ljung, gökärt, lingon, ängsvädd, blodrot och några olika smalbladiga gräs. Det största beståndet av

Bild av området där späd ögontröst växer. De kreatur som syns på bilden brukar normalt inte vistas här så tidigt på säsongen, vilket är räddningen för ögontrösten, men har i denna stund lockats hit av nyfikenhet på min närvaro.

späd ögontröst är en öppen glänta i en för övrigt glest trädbevuxen, tämligen mager och torr hagmark. Den är gynnad av ljuset och saknas helt under de aspar, björkar och lindar som står i närheten. På marken finns dessutom enstaka moränblock. Där vegetationen blir frodigare finns ögontrösten inte heller. Den tycks vara inskränkt till den allra magraste marken.

Då lokalen besöktes fanns avtuggad gräsvål på större delen av Herröknanäs men på lokalen för späd ögontröst hade ingen avbetning skett vare sig av ögontrösten eller av omgivande vegetation. Trots att det alldeles intill bestånden finns en tydlig kreatursstig syntes varken årsfårskas spår av klövtramp, inte heller fårskas komockor vilket pekar på att det kring växtlokalen är mycket litet av liv och rörelse under den tid då den späda ögontrösten blommar.

I denna betesfredade nisch lever den på sätt och vis ett slätterängsliv. När djuren under sommar och höst rör sig litet mer i hela området sker troligen (åtminstone vissa år) den trampnötning och det efterbete, bland annat av sly, som i förlängningen är positiv för ögontrösten och dess existens.

Enligt Ekstam m.fl. (1988) kräver ängarnas speciella ögontröstar kontinuitet i slätterbruket. Det påstås att om slåttern ersätts med bete eller om marken överges stryps fröproduktionen på bara ett par år. Detta är en sanning med modifikation, vilket visas i detta fall där slåttern varit ersatt med bete i över hundra år.

Däremot är det riktigt, som Ekstam påpekar, att växten som ettårig är starkt beroende av sin frösättning och att fröna kommer ned i jord. I en ohävdad betesmark landar de i ett växande förnatäcke och ögontrösten får då svårt att komma tillbaka.

Sammanfattningsvis tycks lokalen för späd ögontröst ha bevarats på grund av att betesdjuren på halvön hela tiden har attraktiva platser att beta på och att det på växtplatsen senare på säsongen sker ett extensivt bete som håller lövsly och annan vegetation borta. Kanske har tidigare rójningar i hagen hjälpt till att hålla marken öppen. Kontinuitet av slätter och bete under lång tid har givetvis varit en förutsättning för växten att trivas och överleva långsiktigt.

Arten hotad i Syd- och Mellansverige

Späd ögontröst är i norra Sverige inte bunden till slättermarker och där dessutom ganska vanlig. Den är därför inte rödlistad. I södra och mellersta Sverige är arten däremot en stor sällsynthet och starkt knuten till slättermarker. På några håll, som på Herröknanäs, har den lyckats överleva trots att slåttern sedan länge upphört. Späd ögontröst hör till de växter som försvunnit snabbast från Syd- och Mellansverige. I Skåne har den rapporterats återfunnen på en lokal (Ekman 1986), där den fortfarande finns kvar (K-A. Olsson, muntl.). I Blekinge är den borta sedan länge (Å. Widgren i brev), i Halland har den inte setts sedan 1920-talet (Georgson m.fl. 1997) och i Småland försvann växten på 1980-talet i naturreservat Höö då slåttern upphörde (T. Karlsson, muntl.). I Västergötland däremot har arten under landskapsflorainventeringen rapporterats från sex lokaler, samtliga slätterängar (Bertilsson m.fl. 2002). På Öland angavs arten av Sterner (1938) som tämligen allmän, men i sen tid finns den kvar bara i sex slätterytor (Lundqvist 1986). På Gotland är den i nutiden funnen på ett tiotal växtplatser, huvuddelen på slättermarker (Peterson (2002) med kompletterande information av

Bo-Göran Johansson i brev)! I Närke är växten möjligen funnen i södra delen, men bestämningen är osäker (L. Löfgren, medd.). I Västmanland är arten inte sedd efter 1923 (Malmgren 1982) och i Dalsland inte sedan 1935 (Andersson 1981). Från Värmland rapporteras den från en lokal (Danielsson 1994) och från Uppland är formen känd från inte mindre än 6 lokaler, i huvudsak skogsbilvägar/körvägar (L. Jonsell i brev) och där liksom längre norrut mindre krävande på biotop. Enligt Mossberg & Stenberg (2003) är späd ögontröst i sen tid även funnen på Åland.

Situationen i Sörmland

I Sörmland, slutligen, har ett 60-tal lokaler rapporterats fram till i början av 1930-talet, men från de senaste 70 åren är den inte sedd (Rydberg & Wanntorp 2001). Den är tidigare ej rapporterad från det sörmländska inlandet, vilket säkert beror på bristande rapportering. Formen kan tidigare ha varit vanlig i stora delar av Sörmland under den tid då slätterängarna dominerade i landskapet. Möjligheten att finna nya lokaler för späd ögontröst i Sörmland är ganska liten. Kanske finns den ännu kvar vid några av de skärgårdsjordbruk, där man ännu har ett extensivt, gammaldags jordbruk och där slätter pågått in i relativt sen tid. Växten måste sökas före midsommar eftersom det annars är stor risk för att den blir förbisedd.

Data om fyndet:

Sdm, Gryts sn, Herröknas NR, ca 800 m VNV om Herrökna gård X6555872 Y1565562, juli 2001 Leg. & Det. Hans Rydberg, conf. T. Karlsson, belägg i S (några ex)

Sdm, Gryts sn, Herröknas NR - tre närbelägna lokaler - X6555872 Y1565562, X6555892 Y1565542 (insamlat 5 ex), X6555836 Y1565541, 7/7-2003, Leg. & Det. Hans Rydberg, privat herbarium. Fotobelägg: 3 DIA (7/7-2003). Exemplar ca 5-12 cm höga, täml. rikblommiga, i princip helt ogrenade. Tycks parasitera på allehanda örter och gräs, bland gräs främst fårsvingel och rödsvingel.

Citerad litteratur

- Andersson, P.-A. 1981: Flora över Dal. Lund.
Bertilsson, A. m.fl. 2002: Västergötlands flora. Lund.
Danielsson, P. 1994: Värmlandsfloran 2/3, delrapport - Projekt Värmlands Flora.
Ekman, S. 1986: Späd ögontröst återfunnen i Skåne. Lunds Bot. Förenings Medlemsblad 1985: 45-46
Ekstam, U. m.fl. 1988: Ängar. LT och Naturvårdsverket.
Georgson, K. m.fl. 1997: Hallands flora. Lund.
Lundqvist, Å. 1986: Ölands kärlväxtflora. Lund.
Malmgren, U. 1982: Västmanlands Flora. Lund.
Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003: Den nya nordiska floran. Stockholm.
Peterson, J. 2002: Nyheter i Gotlands flora 2001. Rindi 2002:1 sid 8.
Rydberg, H. & Wanntorp, H.-E. 2001: Sörmlands Flora. Botaniska Sällskapet i Stockholm.
Sternér, R. 1938: Flora der Insel Öland. Acta Phytogeogr. Suec. nr 9.

Lunglav och aspfjädermossa på Eknäset i Stora Malms socken i Sörmland

BO KARLSSON

Lunglav, *Lobaria pulmonaria*, är en viktig signalart, som i allmänhet har ett högt indikatorvärde för områden med stor biologisk mångfald. I södra Sverige växer den vanligen på ädellövträd och norrut i landet på asp och sälg. Den har också hittats på rönn, björk, al samt block eller bergbranter.

Lunglaven är en av våra största bladlavar, lätt igenkänd genom sin storlek och sina tvärt avskurna lobspetsar.

Foto: Bo Karlsson

Under 1900-talet har den sannolikt minskat starkt, som en följd av ett intensivare skogsbruk, men även av sjunkande pH-värden förorsakat av luftföroreningar.

I Sörmland har den ett särskilt högt indikatorvärde, eftersom alla områden där den förekommer är klassade som nyckelbiotoper. (Nyckelbiotop = ett område där det finns eller förväntas finnas rödlistade arter). Lunglav är i Södermanlands län funnen på 75 lokaler men oftast växer den på enstaka eller ett fåtal träd och är sällan fertil.

Aspfjädermossa, *Neckera pennata*, är en av de viktigaste signalarterna och dessutom rödlistad. Utbredningsområdet i landet sträcker sig från Småland till Ångermanland med en tyngdpunkt i Uppland, som hyser ungefär hälften av landets cirka 100 lokaler. Den tycks trivas bäst i olikåldrig blandskog, där den vanligen växer på asp, lönn och lind (enligt signalartsfloran), men har även hittats på andra lövträdsarter och någon gång på bergväggar. Aspfjädermossan är också hotad av ett intensivt skogsbruk och har försvunnit från flera landskap. I Sörmland är aspfjädermossan funnen på mindre än fem lokaler, vilka alla har ett högt naturvärde.

En av nyckelbiotoperna i Sörmland, där dessutom båda arterna förekommer tillsammans, är Eknäset i Stora Malms socken, Katrineholms kommun. Vid en nyckelbiotopinventering, som utfördes 1995 och vid upprepade inventeringar i biotopen senare

Diameter 10-cm grupp	Antal på alm		Antal på asp		Antal på lönn		Antal på ek		Antal på lind		Antal på sälglåga		Summa	
	Lung	Aspf	Lung	Aspf	Lung	Aspf	Lung	Aspf	Lung	Aspf	Lung	Aspf	Lung	Aspf
4-10	5	5			1	1							6	6
11-20	17	2	1		4	2					1		23	4
21-30	12		1		6	2	1				1		21	2
31-40	5	2	9	2	24	12	1		2				41	16
41-50	1		14	8	19	7							34	15
51-60	1		2		5	1							8	1
61-70	1				2	1							3	1
Summa	42	9	27	10	61	26	2		2		2		136	45

Tabell 1. Trädarter i 10 cm-grupper med antal förekomster av lunglav och aspfjädermossa.

gjorde jag reflektionen att både lunglav och aspfjädermossa observerades på ovanligt många träd i allmänhet och på alm och lönn i synnerhet. Det tycktes som att särskilt lunglav växte på de flesta av dessa träd. Redan då beslöt jag att någon gång undersöka hur det verkligen förhöll sig.

Hösten 2000 genomfördes en totalinventering av lunglav och aspfjädermossa i den beskrivna biotopen.

Beskrivning

Eknäset är beläget ca 4 km sydöst om Strängsjö, mellan sjöarna Storsjön och Hönstorpasjön. Det undersökta området är en nyckelbiotop med en areal av ca 13 hektar. Berggrunden är varierande men i huvudsak basisk med bergarter som hyperit och leptitgnejs.

Trädskiktet domineras av asp, björk och lind med inslag av alm, lönn, al, ek, sälglåga, rönn, gran och tall. I buskskiktet domineras hassel med inslag av skogstry, måbär, krusbär m fl. Fältskiktet är i stort sett av örttyp men även storvuxna gräsarter, som långsvingel och piprör domineras här och var. Biotopen har en för Sörmland ovanligt rik flora av kärlväxter (>260 arter), svampar (>300 arter), mossor (>130 arter) och lavar (>80 arter). I dessa artgrupper har 126 signalarter påträffats, varav 32 rödlistade. Området har beskrivits tidigare i Daphne (Karlsson 1996).

Inventeringsmetodik

Tanken med undersökningen var att alla träd med lunglav och aspfjädermossa skulle letas upp, genom att i täta linjer gå från

	Alm	Asp	Ek	Lind	Lönn	Sälglåga	Summa
Lunglav	42	27	2	2	61	2	136
Aspfjädermossa	9	10			26		45

Tabell 2. Antal förekomster av lunglav och aspfjädermossa på olika träd.

söder mot norr och tillbaka igen. Alla träd som hyste någon av arterna bestämdes till trädslag och diametern mättes.

Utbredningen av lunglav och aspfjädermossa angavs i frekvens 1-3, där 1 = > 1 dm², 2 = 1-10 dm², och 3 = >10 dm². Dessutom noterades i vilket väderstreck arterna växte på stammarna. Alla träd med lunglav växande högre upp än 5 m noterades. Beskuggningen angavs som slutet (S), halvslutet (HS) och öppet (Ö). Slutligen räknades antalet almar och lönnar med en brösthöjdsdiameter över 10 cm som inte var bevuxna med lunglav och/eller aspfjädermossa.

	Lunglav	Aspfjädermossa
Frekvens 1	54	20
Frekvens 2	44	22
Frekvens 3	39	3
Summa	137	45

Tabell 3. Antal förekomster med frekvens 1-3

Resultat

Totalt hittades någon av arterna på 152 träd, varav 63 lönnar, 50 almar, 35 aspar, 2 ekar, 2 lindar samt på 2 sälglågor, en på skogstry och en på ett block. På 18 träd växte enbart aspfjädermossa och på 107 träd fanns enbart lunglav. Påfallande ofta (i 27 fall) fanns båda arterna på samma träd och då övervägande på lönn. Lunglav växte även högre än 5 m upp i träden (35 träd) och på

	Lunglav	Aspfjädermossa
Slutet	39	10
Halvslutet	87	32
Öppet	10	3
Summa	136	45

Tabell 4. Antal förekomster av lunglav och aspfjädermossa i slutet till öppet läge.

många träd också över 10 m:s höjd, medan aspfjädermossa inte noterades över 3 m:s höjd på något träd.

Lunglav visade sig växa på träd från en diameter av 6 cm upp till 68 cm och aspfjädermossa på träd från 4 cm upp till 64 cm (Tabell 1).

Lunglav noterades på 61 lönnar, 42 almar, 27 aspar, 2 ekar, 2 lindar, 2 sälglågor, en på skogstry och en på block. Aspfjädermossa hittades på 26 lönnar, 10 aspar och 9 almar (Tabell 2).

Lunglav med frekvens =1 förekom på 53 träd, en på skogstry och en på block, med frekvens = 2 på 43 träd och en sälglåga samt frekvens = 3 på 38 träd och en sälglåga.

Aspfjädermossan växer på rikbarksträd i gammal skog och känns igen på de långa fjäderliknande skotten med sina tvärvågiga blad.
Foto: Bo Karlsson

Aspfjädermossa med frekvens =1 förekom på 20 träd, med frekvens = 2 på 22 träd samt frekvens = 3 på 3 träd (Tabell 3).

Både lunglav och aspfjädermossa tycktes föredra halvslutet läge och därefter slutet läge medan ett mindre antal av båda arterna klarade sig förvånansvärt bra i helt öppet läge. (Tabell 4).

Slutsats

De tidiga intryck jag fått genom strövtåg i området, att lunglav tycktes förekomma på alla almar och lönnar, visade sig stämma till viss del. Den förekom på majoriteten av alla gamla, grova almar och lönnar samt på några senvuxna mycket klena träd. Dock saknades den på en handfull gamla grova träd där förutsättningarna syntes vara goda. Däremot fanns lunglaven inte på unga växtliga träd av olika dimensioner. På alm växte lunglaven huvudsakligen på träd klenare än 30 cm, på lönn och asp mest på träd grövre än 30 cm. Förvånansvärt nog hittades lunglav växande på några unga växtliga ekar och lindar. Några udda växtplatser var på skogsstry och stenblock.

Det visade sig att lunglaven framförallt på gamla grova träd växer högt upp på stammarna, ofta mer än 5 m upp och på flera träd högre upp än 10 m.

Lunglaven tycks föredra gamla grova lönnar men även almar verkar vara ett favoritsubstrat. Den växer även på en mycket liten del av de grova aspar, som förekommer i stort antal.

Lunglaven verkar trivas bäst i halvöppet läge, men ser inte heller ut att må illa i helt öppet läge. Däremot har den svårt att klara sig i starkt beskuggade miljöer.

Aspfjädermossan tycks ha ungefär samma krav på sin växtmiljö som lunglav. Den verkar föredra lönn och alm och fanns bara på ett fåtal aspar trots att asp är det klart dominerande trädslaget i området. Aspfjädermossan växte främst på träd i diameterklassen 30-50 cm, men hittades också på några mycket klena stammar. Liksom lunglaven syntes den föredra halvöppet läge. Frekvensen av aspfjädermossa var i huvudsak 1-2.

Den basiska berggrunden och/eller jordarten i området är troligen en absolut förutsättning för att lunglav och aspfjädermossa överhuvudtaget har etablerat sig området. Annars borde dessa två arter finnas på många ställen i landskapet med liknande trädslagssammansättning, men där lyser de med sin frånvaro. Självklart har också kontinuiteten av lövträd som alm och lönn i lämpliga åldrar och dimensioner haft stor betydelse för de studerade arterna. Detta är en viktig slutsats för skötseln av området, som nu bedrivs föredömligt bland annat genom att de äldre lövträden sparas.

Murrutan på Ängsholmen - en botanisk essä

TORBJÖRN PETERSON

År 1984 blev jag tillsammans med Birgitta Rengman tillfrågad om vi kunde göra någon sorts undersökning av naturen på Ängsholmen i Stockholms skärgård. Då det finns ett antal "Ängsholmen" i Stockholms skärgård och inte mindre än fem enbart i Djurö socken, finns det anledning att precisera läget. Vår Ängsholmen ligger mellan Gällnö och Vindö, strax sydväst om Magarnas fyr. Ön är hästsko- eller atollformad med öppningen åt sydväst.

Sommarkollo

Ön används som sommarkoloni av KFUM/KFUK och Göran Adrian som då var en av de drivande i verksamheten ville få igång någon sorts naturutbildning med naturpedagogik som en del i verksamheten med barnkoloni och lägerskolor. Som mycket naturintresserade och redan engagerade i naturskolerörelsen tackade vi genast ja - utan att närmare veta vad som väntade oss.

Vårt första besök på ön blev litet chockartat. Vad vi såg var en liten, mycket sliten ö, märkt av livsglädjen hos tusentals barn och försvarsviljan hos tusentals militärer. Där fanns gott om hus och ruderatmark och det första intrycket var fjärran från de slätpolerade och blomsterklädda klippor som i vanliga fall lockar tusentals besökare till Stockholms skärgård.

Ön har en förhistoria som försvarsbastion tillsammans med ett systerfort norr om

Ljusterö. Fortet på Ängsholmen skulle försvara södra inloppet till Stockholm och fortet på Siarö (idag museum - för övrigt även där ett Ängsholmen!) skulle försvara norra inloppet.

Vi beslöt att angripa Ängsholmen genom att systematiskt inventera dess flora och fauna. Ganska snart fann vi att även en geologisk inventering var svår att utesluta om vi skulle ge en rättvis bild av öns naturvärden.

Vårt första intryck gav dock snart vika för en helt annan bild. Vi fann mycket som man kan förvänta sig, men också en hel del ovanligt och rent av smått sensationellt. Vi vistades på ön fem månader, från maj till september, med minst ett veckolångt besök varje månad. Vi fick se vårblommor, häckande ejder, bon av björktrast och lövsångare, försommarens pockande blomsterprakt, flygga fågelungar, orkidéer, frodiga lövlundar, den mogna sommarens prunkande charm, sensommarens första svampar och höstens stagnerande milda ljus och skärgårdens speciella lugn sedan skolorna börjat.

Vi fann en drus med utvecklade bergkristaller i en strandsten och fick se hur en håla under en sten, vilken först tjänat som bohål åt en kull sorkungar nästa månad var vardagsrum för en bastant padda. Vi kunde följa utvecklingen hos flenörtsviveln, *Cionus scrophulariae*, från kladdiga larver till vuxna skalbaggar och se en lysmask glimma i den ljumma augustikvällen. Vi fick se

svamparnas svällande fruktkroppar skjuta upp ur jorden med sina bruna, gula, röda och vita välvda eller plattade hattar i ljuva september. Av svampar kunde 87 arter identifieras och ytterligare några tiotal hittades. Några vetenskapliga sensationer blev det nu inte, inga nya arter för vare sig Sverige, Uppland eller Djurö socken - men många nya för Ängsholmen! Såvitt vi kunde finna hade ön aldrig tidigare inventerats.

Eftersom ambitionen var att täcka in så mycket som möjligt av landbiologin ställdes vi inför en mäktig uppgift. Det säger sig själv att vi inte på något uttömmande sätt kunde täcka in alla grupper som insekter, maskar, spindeldjur, mossor och lavar. Vår bestämningslitteratur var begränsad, liksom tiden att fördjupa sig i taxonomiska beskrivningar. Ändå kunde vi identifiera många djur och växter ur skilda grupper. Kärlväxter, däggdjur, reptiler, groddjur, landmollusker, dubbel- och enkelfotingar samt landkräftdjur blev förhållandevis väl undersökta. Vi kunde även identifiera flera arter mossor och lavar samt många fåglar, spindeldjur och insekter. Svårbestämda arter undvek vi helt enkelt att undersöka närmare. Inom växtriket kunde vi räkna in 345 arter och inom djurriket 130 arter. Adderade vi de oidentifierade arterna överskred siffran lätt 500. En grundlig inventering av främst evertebrater bör kunna öka artantalet till det mångdubbla. Våra inventeringsresultat har getts ut i en rapport (Peterson & Rengman 1985).

Märkt av människan

Ön var starkt kulturpåverkad, vilket berikade florán. Där fanns gott om ruderatmark och kväveberikad mark där många ogräs och näringskrävande växter frodades (tabell 1). Sådana inslag är i övrigt mycket

Blekbalsamin	Krustistel
Brännässla	Lomme
Gatkamomill	Päron
Gullregn	Penningört
Harklöver	Pepparrot
Kirskål	Vildapel

Tabell 1. Kulturgynnade växter

sällsynta eller saknas helt på obebodda öar i Stockholms skärgård och kan tillskrivas mänsklig närvaro.

Rara örter

Snart skulle det visa sig att Ängsholmen inte bara hyste trivialflora. Successivt upptäckte vi en rad mindre allmänna växter - en del rentav små pärlor! Här är det väl dags att inflika att vi dessvärre inte tog belägg på växter vi hittade och själv fokuserade jag då mera på zoologi än på botanik. I en av vallgravarna hittade vi en orkidé som inte ville blomma, hur länge vi än väntade - men slutligen lyckades vi ändå vänta ut den. Ett typiskt beteende för skogsknipprot, vilket det visade sig vara, en art som inte verkar ha bråttom. Den finns dokumenterad på ett svartvitt foto, liksom nattviol, vilken ser ut att vara vanlig nattviol, ssp. bifolia, snarare än skogsnattviol, ssp. latiflora

Andra mindre vanliga arter är mer omisskännliga (tab.2). Flera av dessa är som

Björkpyrola	Stenbräken
Gaffelbräken	Svartbräken
Grönpyrola	Tallört
Gulkämpar	Tvåblad
Klotpyrola	Värklynne
Kustarun	Vitpyrola
Lundtrav	

Tabell 2. Några ej alltför triviala växter

helhet vanliga i skärgården, men långt ifrån på alla öar och i synnerhet inte på öar av Ängsholmens karaktär.

Flera vanliga havsstrandväxter fanns (tabell 3), främst på ett par små strandängar på östra ön. Stora partier av norra stranden var utfyllda med storblockig sprängsten och saknade i stor utsträckning strandflora, men hyste sork och stenskvätta. Övriga strandpartier med urbergshällar eller grusigt material saknade i stort sett vegetation och utsattes dessutom för frekvent svallerosion från finlandsfärjorna och övrig tung sjöfart som passerade strax söder om ön. Före passagen av finlandsfärjor syntes en tydlig höjning av vattenståndet i "lagunen" på Ängsholmen då vattnet trycktes in och strax efter en lika kraftig sänkning då vattnet sögs ur lagunen, vilket ledde till en nästan kontinuerlig grumling av vattnet.

Murrutan på Ängsholmen 1984. En av flera plantor på den sydostvända klippväggen som får fuktighet från vatten som sipprar från ovanliggande cementgjutningar.

Foto: Torbjörn Peterson

Bladvass	Salttåg
Gåsört	Sjösäv/blåsäv
Havssäv	Spjutmålla
Havssälting	Strandaster
Hundstarr	Strandkrypa
Klibbal	Strandmålla
Krypnarv	Strandråg
Strandkvanne	Strätta
Ormtunga	Svärdslilja
Renfana	Åkermolke
Rörflen	Älgört

Tabell 3. Strandfloran på ön

Militär florabefrämjande landskapsplanering

En annan form av kulturpåverkan var intressantare. Inför första världskriget byggde militären sitt fort som dock inte blev klart förrän kriget var över och blev mycket dyrare än beräknat. Dessutom var det då redan militärstrategiskt föråldrat. Fortet byggdes givetvis av betong och cement. Detta får den botaniskt kunnige att med rätta spetsa öronen. Vröker man på tonvis med betong, som ur botanisk synpunkt nästan är att jämföra med kalk, kan en förväntning eller åtminstone en förhoppning finnas sig att kalkkrävande växter förr eller senare dyker upp.

Murrutan i naturen

Jag minns inte exakt hur upptäckten gick till, men i en liten spricka i cementen i ett skyttevärn fann vi i alla fall en oansenlig liten bladväxt, kanske 3-4 cm lång som spretade ut vågrätt från den lodräta cementväggen. När vi tittade på bladens undersidor såg vi små bruna sporsamlingar och att det var en ormbunksväxt. Att slutligen identifiera den som murruta var enkelt. Denna särprä-

lade art kan, åtminstone inte i Sverige, förväxlas med någon annan växt utom möjligen dess hybrid med gaffelbräken.

Där stod den alldeles ensam och vi spekulerade förstås i hur den kommit dit. Hade den följt med från cementfabriken i Slite på Gotland eller Skara i Västergötland? Hade den förts dit från det betydligt närmare belägna Runmarö där murrutan är vanlig eller från någon annan ö i Stockholms skärgård där arten också förekommer?

Fyndplatsen var orienterad åt väster och var markant torr. Vi upptäckte ytterligare en växtplats ett par meter bort. På klippväggen till en större utsprängd transportgång växte flera plantor mot sydost, men där sipprade markvatten ned över klippväggen som var nästan konstant fuktig.

Den geologiska inventeringen visade att Ängsholmen uteslutande bestod av bandad gnejs, vilket är en uttalat sur bergart som inte faller murrutan på läppen. Några ursprungliga, naturliga bestånd var således uteslutna.

Nedanför murrutan, på golvet i skyttevärnet, växte den särpräglade palmmossan. Även den är kalkgynnad, om än långt ifrån kalkbunden, och har ett träffande namn - de upprätta kvistarna liknar verkligen små palmer - en bryologins bonzai. Ett par andra mer eller mindre kalkälskande arter som också fanns på ön var blodnäva och vårärt, även dessa sannolikt gynnade av den partiellt basiska marken.

Nära intill ett stort cementserat område uppmätte vi markens pH till 6,4 att jämföra med värden omkring 4,5-5 på andra platser på ön. Regnvattnet uppmätte vi vid två tillfällen till pH 4-4,5, vilket är långt under det neutrala värdet på cirka 6,5.

Anagram utan bräcka

Murrutan var utan tvekan den sällsyntaste och mest märkliga växten på Ängsholmen. Den hade lyckats ta sig till och hållas sig kvar på en ö med för arten fel berggrund, enbart på grund av en militärkulturell insats. Murrutan fick därför stå som symbol för hela Ängsholmens natur. Den fick pryda omslaget till inventeringsrapporten och skylten till det lilla rum i en liten militärbarack på Ängsholmen där vi etablerade ett litet naturmuseum, och blev tillika KFUM:s emblem för triangelförbundet. Det hela blev inte sämre vid upptäckten att murrutan bildade ett anagram i ordparet murrutan-/naturnum där orden lästa baklänges bildar varandra. Därmed tog vi även avstånd från naturvårdsverkets stavning av Naturum med ett "r".

Under de kommande årens naturinventeringar med deltagare från ledarutbildningar och sommarkollon förevisades bland annat murrutan med stränga order att ingen fick plocka eller skada den. Murrutan blev hela Ängsholmens egen lilla hemlighet och botaniska maskot.

Bara 150 m från krysset

När Kåre Bremer inventerade i trakten för Upplandsfloras räkning lyckades murrutan av begripliga skäl undandra sig hans uppmärksamhet. Han fann den ingenstans i sitt inventeringsområde som omfattade hela skärgården mellan Möja och Vindö till och med Svartsö. Bland de få öar han inte besökt i Djurö socken är just Ängsholmen, samt Puttisholmen, Verkarna, Strömmingsholmen och Svartvikskobben (Bremer 2000). Däremot besökte han Magarna! Tänk om han vetat att han varit endast 150 m från den enda förekomsten av murruta

inom hela sitt inventeringsområde! Detta är inte sagt i syfte att förringa hans inventeringsinsats, vilken är betydande - 610 taxa inom 10 ekonomiska kartblad och närmare 100 öar! Stockholms skärgård lär bestå av ca 25 000 öar och majoriteten av dessa är inom projektet Upplandsfloran ännu troligen oinventerade.

In memorian - *Asplenium ruta-muraria* 2001

Senast jag såg murrutan på Ängsholmen var 1999 då jag deltog i ledarutbildning på ön. När det år 2003 damp ned en inbjudan till en träff för "gamla Ängsholmare" nappade jag förstås och tankarna gick genast till murrutan. Fanns den ännu kvar? Jag såg en chans att ta en ny bild på den och kanske till och med ta ett belägg och därmed korrigera tidigare försumlighet i detta avseende. När den "gamla Ängsholmaren" Kea ringde upp mig förde jag saken på tal - men svaret blev chockartat. Litet inlindat svarade hon: "Visste du inte att det inte ser ut som förut?" Lätt oroad undrade jag förstås vad det var som inte var som förut. Jo, svarade hon, "militären har varit på Ängsholmen och återställt marken!" Jag gick rakt på sak: "Finns murrutan kvar?" Svaret blev kort: "Nej, ingenting finns kvar."

Tydligt hade militären i fredstid lyckats tillfoga Ängsholmen mycket värre skada än den någonsin blev utsatt för under första världskriget! Murrutan finns inte mer - åtminstone inte på Ängsholmen. Bevisligen fanns den på ön i femton år eller mer. Som längst kan den ha funnits där sedan 1916 då militärbyggena startade, således maximalt 85 år.

Lätt fångat - lätt förgånget. Av kalk är du kommen - kalk skall du åter varda. Skapad av människan - utplånad av människan. Så kan man sammanfatta murrutans gästspel

på Ängsholmen. Är man vidskeplig kan man ju tro att murrutans undergång blir Ängsholmens undergång, men så illa skall det väl inte gå.!

Gravsten? Vad skall det stå på murrutans gravsten? Här kommer ett par förslag

GPS 59.17.292/108.22.491 (Gud Planerade Skapelsen)

Rubin: 10J 7c 2417 (Rart Utrotat Botanikfynd I Närheten)

Epilog - vad säger miljöbalken?

Efter samtal med flera personer som varit närvarande eller inblandade i processen fick jag veta litet mer om bakgrunden till det hela. Med stöd av miljöbalken hade militären blivit ålagd att återställa Ängsholmen i "ursprungligt skick". Hierarkin i sammanhanget är ganska komplicerad, vilket säkert underlättat missförstånd, oförstånd och glapp mellan teori och praktik, ekonomi och målsättning.

KFUM hyr Ängsholmen av marinen, som i sin tur hyr ön av Fortifikationsverket. Detta verk var ansvarigt för upphandlingen av återställningen, vilken utfördes av en entreprenör. Samråd skulle ske mellan samtliga inblandade parter, men KFUM som hyresgäst i andra hand blev kanske litet styvmoderligt behandlat. I alla händelser nåddes någon sorts enighet om att det s.k. "lilla forter" där murrutan växte, skulle sparas, dels för murrutans skull dels för att visa hur det såg ut på Ängsholmen tidigare. Men det blev som det ofta blir - entreprenören eller maskinföraren som skulle utföra arbetet hade inte fått ta del av de instruktioner som fanns.

Eftersom jordlagret på Ängsholmen är tunt och magert kördes jord dit från fastlandet och fylldes i skyttevärnen. För att klara

Mats Gothnier, gammal Ängsholmare, numera på Stockholms miljöförvaltning, begrundar murrutans forna växtplats - nu omvandlad till en oinspirerande grushög.

Foto: Torbjörn Peterson

de tunga transporterna av jord och maskiner måste dessutom en ny brygga byggas. Allt detta kostade så mycket pengar att det inte blev så mycket över till själva återställningen

och så tog pengarna slut innan arbetet var slutfört och då var det billigare och enklare att jämna allt med marken i stället för att göra en pietetsfull restaurering. Både tiden och pengarna rann Fortifikationsverket ur händerna. Arbetet forcerades slutligen då verket enligt miljöbalken och ingångna avtal kunde bli bötfällda om de inte avslutade återställningen inom utsatt tid. Det hela kostade ändå runt 3 miljoner!

Arbetena genomfördes under hösten och vintern 2000-2001, varvid stora markpartier kördes sönder av tunga fordon och mossbelupna värn och klippor sprängdes. Ur botanisk synvinkel kan sammanfattningen göras att prislappen för att utrota murrutan blev 3 miljoner kronor. Flera betydligt modernare anläggningar i olika delar av Stockholms skärgård - några bara 10-15 år gamla - återställdes på liknande sätt. Vad har inte rivningen och byggandet av dessa kostat?

Citerad litteratur

- Bremer, K. 2000: Växter i Gällnö, Hjälmo, Lådna, Svartsö, Träskö-Storö och Stavsunda skärgård. *Daphne* nr 1: 3-35. Botaniska Sällskapet i Stockholm/Botaniska Sektionen i Uppsala,
- Peterson, T. & Rengman, B. 1985: Geologi, Flora och fauna på Ängsholmen. 242 sidor, 25 foton, rikt illustrerad. Camp Ängsholmen.

Ingemar Folke

In memoriam

Ingemar Folke avled den 7 januari 2003 efter många år av ohälsa. Han föddes 1929 och blev 73 år gammal. Han var i yrkeslivet verksam inom försvaret, där han hade grad av överstelöjtnant. Han pensionerades i 55-årsåldern och inträdde redan 1984 i arbetsgruppen för Sörmlands Flora, där han snart blev en av projektets nyttigaste och mest pålitliga medarbetare. Ingemar åkte varje dag - i tio års tid - den långa vägen till Riksmuséet, där han arbetade 4 timmar med floran. Bara under helgerna tog han sig ledigt! Ingemar höll ordning på alla inventeringslistor som kom in och registrerade alla fynd på kartor, något som var outhärligt under de många år som gick innan vi registrerade uppgifterna på dator. Ingemar gjorde också genomgångar av växter från Sörmland i Riksmuséets herbarium (ca 6000 ark), i Bergianska Trädgårdens herbarium samt på Fytoteket i Uppsala. Ingemar ingick under hela sjutton år i arbetsgruppen och var därmed en av dem som höll på längst. Under nästan hela tiden fungerade han som sekreterare under de talrika möten som hölls inom gruppen.

Ingemar arbetade också med inventeringar i fält och gjorde två rutor för floran, dels kring Erstavik dels i Tyresötrakten där han gjorde flera överraskande fynd.

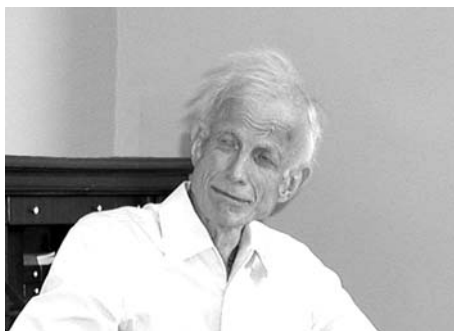
Vi tycker det kändes skönt att han, i slutet av sin tärande sjukdomsperiod, fick uppleva att boken Sörmlandsfloran kom ut - att han fick se resultatet av sina och de andras gärningar.

Vi kommer att minnas Ingemar Folke som den plikttrogne, kloke medarbetaren, utan vars insatser arbetet med Sörmlandsfloran skulle varit väsentligt tyngre.

Hans Rydberg

Ingemar Folke på Södertuna i september 2002.

Foto: Staffan Kihl

Skogsklocka, *Campanula cervicaria* - årets växt 2004

Årets inventeringsart börjar bli en tradition för SBF. Först ut var mosippan 2002 och förra året ägnades fältgentianan extra uppmärksamhet. I år är skogsklockan utsedd till årets växt. Denna art är starkt knuten till odlingslandskapet och växte förr bland annat på slätterängar och i utmarksbeten i skogen. Vi vet att skogsklockan var vanligare förr och att den försvunnit från många platser. Hur stark tillbakagången varit och om den fortgår oförändrat är dock inte klarlagt. Det är därför angeläget att få en aktuell bild av växtens status.

Skogsklockan är 2-årig och bildar första året en bladrosett för att nästa år blomma med ljusblå blommor i blomstjälkens topp. Den ogrenade blomstjälken är 50-100 cm hög varför arten är relativt lätt att se när den blommar. Blommorna sitter i oskaftade huvuden i bladvecken i stjälkens topp. Foderbladen är trubbiga, till skillnad från toppklocka *C. glomerata* som har spetsiga foderflikar. Blomningstiden är juli-augusti. Arten är rödlistad i kategori NT.

Utbredning

Skogsklockan förekommer från Skåne och norrut till Dalarna och Medelpad. Den saknas på Gotland och är utgången i Halland, Jämtland och Ångermanland.

Ekologi

Arten växte förr i slätterängar och på utmarksbeten. Den är i dagsläget en typisk brynväxt och påträffas i vägkanter, kraftledningsgator, åkerdiken och på traktor/skogsvägar. Skogsklockan kan även idag förekomma i betesmarker och mer naturliga miljöer såsom bergsbranter och åkanter. Arten är inte kalkkrävande men föredrar basisk jord. Den är ljusälskande.

Hot

Upphörande hävd och igenväxning av naturbetesmarker, skogsplantering och ökad rationalisering inom jordbruket med borttagande av odlingsrösen och öppna diken utgör hot mot arten. Alltför intensiv hävd kan också missgynna skogsklockan.

Inventeringen

Anvisningar för inventering och rapportering finns på SBF:s hemsida. www.sbf.c.se

Vi hoppas att botanister i Sverige ställer upp och rapporterar skogsklocka under 2004. Det inkomna materialet kommer att sammanställas och publiceras i SBT under 2005. Inkomna rapporter kommer också att skickas vidare till ArtDatabanken.

Notiser

Tecknare sökes

Allt sedan Bengt Nicolson lämnade oss har Daphne ingen illustratör och vi är från redaktionen intresserade att knyta en eller flera personer till oss som vid behov kan utföra vissa illustrationer till tidskriften. Vi kan tyvärr inte utlova någon ersättning - alla som arbetar fram Daphne gör det ideellt - men har du vissa anspråk får vi naturligtvis ta upp den frågan till diskussion. Är du intresserad? Kontakta redaktionen via e-post till daphne@bsis.org eller redaktören direkt - Hans Rydberg 0158-10722, e-post hanry@d.lst.se.

Botanikkurs på Öland

Sommaren 2004, troligen vecka 28, kommer en botanikkurs i regi av Kjesäters Folkhögskola att anordnas. Det är en fältkurs och tyngdpunkten kommer att ligga på det öländska alvaret och dess växter. Växt-ekologin med alvarväxternas anpassningar till den karga miljön kommer att få ett eget kapitel.

Detaljerna kring kursen är ännu inte klara, men är du intresserad av att delta eller har frågor kan du höra av dig till någon av kursledarna, Hans Rydberg 0158-107 22 och Eva-Marie 0150-520 80. Våra e-postadresser är hanry@d.lst.se resp. evamarie.harlin@folkbildning.net

Tolv årgångar av Svensk Botanisk Tidskrift bortskänkes!

Jag har ett lager av Svensk Botanisk Tidskrift från åren 1986 - 1997 och skänker dem till någon som är intresserad. Om du inte kan hämta dem hos mig tillkommer en fraktkostnad. Kontakta mig på adress Lena.Jonsell@swipnet.se
Lena Jonsell

Mötesprogram

Botaniska sällskapets och Botaniska sektionens vårprogram är nu fastställda och utskickade till alla medlemmar.

Programmen finns också tillgängliga på respektive förenings hemsida.

Botaniska Sällskapet

Protokollen från Sällskapets alla sammankomster sedan föreningens grundande 1882 finns nu tillgängliga digitalt i PDF-format. En komplett uppsättning har också överlämnats till KVA.

De som är intresserade av att få tillgång till materialet kan kontakta Sällskapet via e-post (se föreningsinformationen på omslagets andra sidaför adresser och kontaktpersoner).

Kontaktpersoner för Projekt Upplands Flora

Mora Aronsson, Övergran Kyrkängen, 746 93 Bålsta

0171-522 08 (Stockholmsdelen utom Norrtälje).

Joakim Ekman, Kampementsgatan 8, 115 38 Stockholm

08-663 34 47 (Norrtäljedistriktet).

Gunnar Eriksson, Pl. 1352 Svind, 740 81 Grillby

0171-47 60 89 (Enköping-/Håbodistriktet).

Lena Jonsell, Konsumvägen 20B, 756 45 Uppsala

018-30 24 70 (ordförande).

Svante von Strokirch, Österänge Pl. 1012, 810 65 Skärplinge

0294-100 24 (Tierp-/Älvkarlebydistriktet).

Ulf Swensson, Boängsvägen, 741 92 Knivsta

018-55 04 59 (Uppsaladistriktet).

Ebbe Zachrisson, Frodegatan 38, 753 27 Uppsala

018-71 48 41 (Östhammardistriktet)

UPPLANDS FLORA

Projekt Stockholmstraktens mossor

Kontaktperson: Niklas Lönnell, Dirigentvägen 171, 765 54 Uppsala
niklas.lonell@telia.com (hem), niklas.lonell@artdata.slu.se (arb.)
018-67 24 51

Floraväktaransvariga

Stockholms län (AB) Jan Edelsjö, Kadettgatan 5, 113 33 Stockholm
jan.edelsjo@telia.com (hem), jan.edelsjo@sml.slu.se (arb.)
08-303062 (hem), 018-672252 (arb.)

Uppsala län (C) Kerstin Frostberg, Gärdesgatan 7, 193 32 Sigtuna
kerstin.frostberg@telia.com
08-59255587 (hem), 08-59126367 (arb.)

Södermanlands län (D) Bo Karlsson, Måsvägen 26, 641 93 Katrineholm
cny357j@tninet.se
0150-39197 (hem), 0150-12305 (arb.)

Botaniska Sällskapet i Stockholm - styrelse 2003

- Ordförande Sofia Wikström, Jungfrugatan 62 nb, 115 31 Stockholm
sofia.wikstrom@botan.su.se, 08-7829949 (hem), 08-161205 (arb.)
- Vice ordf. Ida Trift, Nybrogatan 66A, 114 41 Stockholm,
ida.trift@botan.su.se, 08-6676685 (hem), 08-161205 (arb.)
- Sekreterare Kerstin Frostberg, Gärdesgatan 7, 193 32 Sigtuna,
kerstin.frostberg@telia.com, 08-59255587 (hem), 08-59126367 (arb.)
- Kassör Claes Hammarsjö, Furuvägen 2, 646 34 Gnesta,
claes@hammarsjo.com, 0158-12071
- Ledamöter Joakim Ekman, joakim.ekman@swipnet.se,
08-6633447 (hem), 0176-235048 (Norrtälje)
- Pia Eldenäs, pia.eldenas@nrm.se,
08-7339907 (hem), 08-51955143 (arb.)
- Lennart Karlén, lennart.karlen@scania.com,
08-55174016 (hem), 08-55382235 (arb.)
- Staffan Kihl, s.kihl@telia.com,
08-7110296 (hem), 08-58592396 (arb.)
- Sture Nordmark, Sätuna, 179 97 Färentuna,
08-56042815
- Göran Odelvik, goran.odelvik@nrm.se,
08-53038071 (hem), 08-51954161 (arb.)

Botaniska sektionen av Naturvetenskapliga Studentsällskapet i Uppsala - styrelse 2003

- Ordförande Niklas Bengtsson, August Södermans väg 4^{III}, 756 49 Uppsala,
niklas.bengtsson@c.lst.se, 018-195314 (arb.), 070-6939928 (mobil)
- Vice ordf. Emil Nilsson, Blodstensvägen 21, 752 58 Uppsala,
emil.nilsson@ebc.uu.se, 018-136907 (hem), 018-4712869 (arb.)
- Sekreterare Kristian Persson, Kantorsgatan 28:490, 754 24 Uppsala,
kristian.persson@yahoo.com, 018-251393 (hem)
- Kassör Alexandra Holmgren, Kungsängsgatan 53A, 753 18 Uppsala,
alexandra.holmgren@spray.se, 018-131209 (hem)
- Ledamöter Christina Borg, 018-4712853 (arb.)
Geir Loe, 018-4712869 (arb.)
Annika Vinnersten, 018-4716458 (arb.)

Daphne

Årgång 14, Nr 1-2 2003

INNEHÅLL

- 1 Redaktören har ordet
- 2 Medlemstorget
- 4 Skridskobotanik - *Torbjörn Peterson*
- 7 Rapportera sörmländska växtfynd - *Hans Rydberg*
- 9 Rättelser till Sörmlands Flora - *Hans Rydberg*
- 12 Ängsvårlöken i Järna - *Lennart Karlén*
- 16 Sankt Pers nyckar på Lidingön - *Torbjörn Peterson*
- 18 Späd ögontröst återfunnen i Sörmland - *Hans Rydberg*
- 23 Lunglav och aspfjädermossa på Eknäset i Stora Malm - *Bo Karlsson*
- 27 Murrutan på Ängsholmen - en botanisk essä - *Torbjörn Peterson*
- 33 Ingemar Folke in memoriam - *Hans Rydberg*
- 34 Skogsklockan, årets växt 2004
- 35 Notiser

Skogsklocka, *Campanula cervicaria*, - årets växt 2004
C.A.M. Lindman, Bilder ur Nordens Flora